

A szerző „közelítése” – mindkét elemzés műfaj-meghatározása: közelítés – *A' nemzet' tsinosodásához* is rendkívül sok továbbgondolásra érdemes konkrét adatot és következtetést tartalmaz. A korábban rekonstruált Kármán-életmű reprezentatív reflexiójaként megnevezett elméleti írás eredetiség koncepciója – pontosabban ennek egyfajta értelmezése – élesen szembeállítható az *Uránia* szerkesztői eljárásával. (Ezen a ponton természetesen értelmét veszti pl. a Kazinczy-Kármán szembenállás túlhangsúlyozása is: ez szintén egy későbbi konstrukció eredménye.) Mindenekelőtt érdemes leszögezni, hogy az eredetiség nem kulcsfogalom az értekezésben, annak oka, hogy az 1800-as évek első évtizedeitől kezdve azzá válhatott, a szöveg megformáltságában keresendő: „egy erősen és hatásosan metaforizált, szép retorikai kidolgozottságú szövegről van szó, amely éppen ezért kínálkozhatott föl a későbbi, erőteljes átértelmezések számára.” (424.)

A debreceni Csokonai Könyvtár sorozat eddig is meglehetősen hangsúlyt fektetett a 18. század végéhez köthető kutatások publikálására. Az általam röviden és talán felületesen méltított könyv igen jelentősen hozzájárul a korszakról kialakítandó képünk formálásához (köszönhetően „elvarratlan szálainak”), de mindenekelőtt a magyar irodalom egy emblematicus figurájának, és most már kijelenthetjük: a 18. század vége egyik legfontosabb folyóiratának újraértelmezéséhez.

HEGEDŰS BÉLA

Szathmáry Tibor: Térkép-kincsek Kalocsán. A Főszékesegyházi Könyvtár atlaszai, térképei, városképei. Kalocsa, 1998. 149 l. + ill. (Miscellanea 3.)

Amíg az egyházi levéltárainkban található kéziratok térképeket nagy gonddal összegyűjtötték és ki is adták (Dóka Klára: *Magyarországi egyházi levéltárak térképei. I–XVI.* Bp. 1989–1992.), addig a könyvárakban lévőket ez ideig kevés figyelemben részesítették. Szath-

máry Tibor könyve az első, amely egy egyházi könyvtár ilyen típusú könyveit számba veszi. A „Cartographica Hungarica” sorozat anyaggyűjtése során jutott el a Kalocsai Főszékesegyház könyvtárába, ahol meglepetve tapasztalta milyen gazdag anyag található a geográfia és topográfia tárgyköréből. A 160 000 kötetes állományból hozzávetőleg 26 000 érinti a földrajz és rokontudományainak tárgykörét. A katalógusszerűen összeállított kis könyvben minden leírt művet illusztráltak az eredeti könyvekből vett térképekkel. Ezzel vizuálisan is közérthetővé tették a kötetet, amely egyúttal egy kiállítás vezetőjeként is szolgál. Jellemző a kalocsai könyvtár anyagának gazdagságára, hogy valamennyi egyházi könyvtárunk közül csak a Debreceni Református Kollégium állománya tartalmaz mennyiségben és minőségben hozzá hasonló nagyságrendű, földrajzi vonatkozású könyvet.

Az első fejezet – bár igen röviden, de minden lényeges tudnivalót tartalmazva – a könyvtár történetét mutatja be. Vélhetően már az Árpád-kor végén rendelkeztek kódexekkel, hiszen már 1251-ből vannak adataink a székesegyházi iskola létezéséről. Fraknói Vilmos az érsekség kalocsai és bácsi székesegyházának kincseit (beleértve a könyv- és levéltárat) Esztergom és Zágráb székesegyházainak javaihoz hasonlította. A tragikus sorsú Váradi Péter, a XV. század egyik legműveltebb főpapja volt és neves bibliofil. Vitéz János és Mátyás király pártfogoltjaként bizonyára jeles könyvtára volt, amely azonban a kalocsai érsekség csaknem minden javaival elpusztult.

A mostani könyvtár kezdetét 1784-től számítjuk, amikor Patachich Ádám, a nagy mecénás, magánkönyvtárát végrendeletileg az egyházmegyére hagyományozta. Őt 1759-ben iktatták be a nagyváradi püspöki székbe, s mint ilyen számtalan reformot vezetett be: nyilvános iskolákat létesített és enciklopédikus könyvtárat állított fel. Megbízottai Bécsben, Rómában, Grazban folyamatosan figyelték a könyvpiacot és tájékoztatták a püspököt a kínálatról, aki nagy szakértelemmel válogatta ki a megvásárolandó műveket. Az 1760-ban készült betűren-

des katalógusban a „Geographi et topographi” című tárgykört is felvették, amelybe 31 művet tartottak besorolandónak. Amikor 1776-ban kalocsai érsekké nevezték ki, nem kisebb tekintélyt, mint Pray Györgyöt kérte fel könyvtára katalógusának elkészítésére. Halála előtt két évvel Patachich érsek egyesítette magánkönyvtárát a székeskáptalan könyvtárával és így az, az érsek halálakor (1784) 19 000 kötetet számlált.

Az új érsek Kollonitz László lett, aki ugyancsak nagy szerelmese volt a könyveknek. Az ő topográfiai, útikönyv és atlaszállománya gazdagabb volt elődjénél. Ezidőtájt a híres történészprofesszor Katona István volt a könyvtár prefektusa. A későbbi érsek (Kunszt József) gyarapította a gyűjteményt, amely 1945-ben majdnem szétszóródott, de Grósz József erőlyes fellépése folytán elkerülte az államosítást.

Nincs itt terünk és nem is lehet célunk minden egyes tétel bemutatása. Elégedjünk meg az ősnymotványok regisztrálásával.

A T-O térképeknek (nevezik keréktérképeknek is) számtalan változata ismert a könyvnyomtatás előtti időből a XI. század végétől kezdődően. Ezek az addig ismert három kontinens egy körben foglal helyet, s azokat egy T betű tagolja. Valós földrajzi tartalmuk igen csekély, de tanúi egy olyan régi világszemléletnek, amelynek értelmében a föld gyűrű, vagy korong alakú, és a világoceánon úszik. Középpontjukba legtöbbször Jeruzsálemet is belerajzolták. Tulajdonképpen az antik római és a korai keresztény elképzeléseket jelenítve meg. A kalocsai könyvtárban Isidorus Hispalensis: *Ethimologiarum...* 1472-ben Augsburgban nyomott művét őrzik, amelyben illusztrációként egy ilyen T-O típusú térkép szerepel. Sevillai Isidorus püspök a VII. században élt. Klasszikus forrásokra alapozva állította össze enciklopédiászerű munkáját. A possessor bejegyzések szerint ez az értékes ősnymotvány már 1526 előtt Kalocsán volt, pontosabban Váradí Balázs nagyprépost tulajdonából származik, aki 1510-ben halt meg. 1762-ben a gyöngyösi zárda könyvtárában találták meg, ahová a

török elől mentették a könyvet. Egy későbbi csere folytán került vissza Kalocsára.

A reneszánsz kor fedezte fel újra az ókori műveket. Pomponius Mela az egyik leghíresebb római geográfus volt. Az ő művét adták ki 1482-ben Velencében *Cosmographia sive de situ orbis* címen. Belőle Magyarországon négy példányt őriznek.

Ptolemaios híres ókori földrajzi művének számtalan kiadását ismerjük a középkorból és a kora-újkorból. A 26 trapézvetületű rézmetszet mintegy 7000 helység koordinátáit tartalmazza. A Mátyás király halálának évében (1490) Rómában nyomott *Geográfiából* hármat őriznek Magyarországon. A Kalocsán fellelhető – a fentén kívül – kiadások időrendje: 1564 (Ruscelli II.), 1584 (Mercator II.), 1598 (Magini III.), 1605 (Mercator III.), 1695 (Mercator V.).

1493 nyarán került első ízben kiadásra Nürnbergben az akkori világot ábrázoló mű, a *Krónikák könyve*. Kiadási helyéről gyakran *Nürnbergi Krónikának* is nevezik. Több száz fametszetet, rengeteg városképet és két térképet tartalmaz. Az illusztrátorok Michael Wolgemat (Dürer mestere) és Wilhelm Pleydendorf voltak. A művet a nürnbergi polihistor- orvos Hartmann Schedel adta ki, ezért többnyire a ő neve alatt emlegetik. Az 1493-as nyári, latin kiadást még ez év decemberében a német változat követte ékes nürnbergi tájszólásban. A latin nyelvű krónikából Magyarországon 23-at, míg a német változathoz 22-öt őriznek. Ez utóbbiból Kalocsán három (ezen belül két régi színezésű) példányt tartanak nyilván.

Talán ennyi is elég a Főszekesegyházi Könyvtár hallatlan gazdagságának érzékeltetésére. A kisgrafikával foglalkozók figyelmét még az egyes példányokon szereplő Kollonitz László nagyváradi ex librisére és super ex librisére hívnánk fel.

Őszintén reméljük, hogy az érsekségnek lesz annyi anyagi ereje, hogy a Boros István szerkesztette *Miscellanea* sorozatot, művelődéstörténetünk nagy hasznára, folytassa.